

Початок модернізму в грецькій літературі

У статті розглядається явище раннього модернізму в грецькій літературі, осмислюються його характерні риси та особливості, витоки виникнення. Детально характеризуються основні течії та напрями грецької модерністської поезії та прози, їх представники.

Ключові слова: модернізм, новаторство, футуризм, дадаїзм, сюрреалізм

Модернізм – термін, який використовується сьогодні доволі часто в обговореннях щодо літератури ХХ сторіччя, а також усіх форм мистецтва цього періоду. Як усі критичні терміни, він потребує уваги й точності для розуміння творів, у яких він застосовується [4, с. 11].

Модернізм у літературі та мистецтві – надзвичайно складне явище, яке обіймає велику кількість напрямів, шкіл, різних течій, іноді діаметрально протилежних між собою.

У грецькій літературі модернізм з'являється трохи пізніше за західноєвропейський; його розквіт припадає на так зване «покоління 30-х». Під цією назвою у вузькому сенсі (за Г. Теотокасом) розуміють молодь, яка співпрацювала з журналом «Нова література» («*Та Νέα Γράμματα*»). У широкому сенсі до цієї групи відносять усіх молодих письменників, розквіт творчості яких припадає на період 1930-1940 років [6, с. 51-52].

Перший заклик у Греції до культурного зближення з Європою пролунав у 1929 році: у програмному есе «Вільний дух» – згодом визнаному маніфестом грецького літературного модернізму – прозаїк і драматург Георгос Теотокас, який до цього сам певний час прожив у Європі, відкрито закликав молодих інтелектуалів відкинути замкнутий на собі «елліноцентристський» світогляд минулих років, причому не лише в літературі, а й в усій культурі, – та спрямувати свій погляд за кордон, розпочати рівний та вільний обмін ідеями.

Справді, покоління 30-х, з яким зазвичай пов'язують виникнення грецького модернізму (і яке часто називають найзначнішим у грецькій літературі), виявилось тісно пов'язаним з Європою та європейською думкою. Незважаючи на численні відмінності від зарубіжних зразків, грецький модернізм був по суті європейським – і за формою, і за змістом, – адже його прихильники вчилися в Європі та прекрасно розбиралися в її літературі та естетиці. Однак збіг двох течій і виявився скоріше літературно-естетичним, ніж культурним: хоча грецькі письменники користувалися тими самими прийомами, що й європейці, умонастрої в них все ж залишалися зовсім іншими [1].

Аналізуючи величезну бібліографію з початку ХХ ст., А. Аргіріу доходить висновку, що першим роком затвердження терміна «модернізм» треба вважати 1971, а винахідником терміна – Бернара Бергонці [2, с. 244]; усі попередні дослідники (І. Ричардс, Л. Рідінг, Р. Гравз) використовували його як загальноновживане слово, не надаючи йому при цьому значення визначення «школи».

Щодо термінології, яка вживалася на грецьких теренах, на початку ХХ століття використовувалися терміни: «*першопрхідство*» («*πρωτοπρία*»), що є перекладом терміна «авангард»), а пізніше – «*нове мистецтво*» («*νέα τέχνη*»), «*новітне*» («*νεότερη*») та «*сучасне*» («*συντέρνα*»). Набагато пізніше, у 1979 році у томі «*Νεοτερκοί ποιητές του Μεσοπολέμου*» («Новітні поети періоду 1918-1939 рр.») було запропоновано термін «*новітне, новаторське*» («*νεοτερική*») як

³⁷ Потіпак Юлія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, старший преподаватель кафедри греческой филологии Мариупольского государственного университета

грецький аналог «модернового» («μοντέρνα») – це слово у Фукідіда означало не лише «новаторське, сучасне», але й «бунтівне, революційне» («ελατιστατικό»), а отже відповідало духу художніх напрямів ХХ століття, які всі носили нищівний характер [2, с. 257]. Термін «модернізм» («μοντερνισμός») був введений порівняно недавно, коли почав вживатися молодими дослідниками, які навчалися за кордоном.

Розглядаючи модерністські напрями у хронологічній їх появі, А. Аргіріу наголошує на тому, що до появи *символізму* можна говорити про наявність літературних «школ». Після появи модернізму майже всі наступні «школи» самоперейменувались у напрями, оскільки серед їхніх намірів, народжених в умовах революційного світосприйняття взагалі, було – «змінити життя» та «перебудувати світ». Тому ці напрями набули канонів прикладної політики, а їхні програми офіційно виголошувались як «маніфести». Модерністське мистецтво, яке не обмежувалося літературою, підвищило роль політики – проїнялося ідеєю діяльності у житті суспільства. Так, дадаїсти хотіли зупинити першу світову війну, модерніст Паунд – замінити Джефферсона на Муссоліні, французькі сюрреалісти – приєднатися до комуністичної революції [2, с. 246].

На початку ХХ століття в Європі з'являється авангардний напрям – *футуризм*, теоретиком якого став італійський поет Ф. Марінетті, що пропагував радикальний розрив з усією культурною традицією. У 1909 році він друкує в паризькій газеті «Фігаро» перший маніфест футуризму. Через рік з'являються футуристичні маніфести італійських художників (У. Боччоні, Л. Руссоло, Дж. Северіні) і музикантів (Б. Прателла та ін.).

Саме маніфести «як жанр, що вміщує програму глобальної переробки Всесвіту», а також створення «всєбічного типу поведінки», є найбільш адекватним вираженням італійського футуризму в галузі словесної творчості. Футуристська естетика, регламентована в маніфестах, базується на антитрадиційності. Футуризм відмовляється від художньої спадщини, протиставляє старій культурі нову антикультуру. Крім цього, італійські авангардисти оспівують механізми, швидкість, любов до небезпеки, зневагу до жінки і війну як «гігієну світу» [2, с. 247].

Незалежно від італійського футуризму в 10-ті роки ХХ ст. розвивається російський футуризм. Його появу знаменують «Пролог егофутуризму» (1911 р.) І. Северяніна та збірка «Ляпас громадському смаку» (1913 р.) поетів-кубофутуристів, які показали, що російський футуризм не має відношення до засад Марінетті. Р. Якобсон пропонував називати російських футуристів «урбаністами», підкреслюючи, що їх ставлення до традицій було діалектичним, а не відкидаючим [2, с. 247-248].

Італійський футуризм з'явився на теренах Греції дещо з запізненням. У 1916 році у журналі «Νέα φύλλα» («Нове листя») був опублікований переклад футуристського маніфесту; там же були перекладені й різні футуристичні тексти. Відомою є поезія 1911 р. Костиса Паламаса «Μελλοντισμός» («Майбутність»). Крім того, у 1922 році Паламас опублікував критичну статтю про футуризм.

Значно пізніше вийшла стаття Фотоса Йофілліса «Футуризм у Греції, 1910-1960 рр.». Проте, якщо розглянути, які футуристичні твори існують у грецькій літературі, результат буде мізерним: А. Аргіріу називає дві поезії Фотоса Йофілліса, до яких дослідниця І. Катсіянні додає одну поезію Лефтеріса Ксантоса [2, с. 264]. Серед прозаїків-футуристів слід зазначити Алквіадіса Яннопулоса, який згодом відіграє значну роль у створенні так званої «Салонікської школи», осередка модерністських студій північної Греції.

Щодо російського футуризму, М. Вітті вважає (і цю думку підтримує І. Катсіянні), що його вплив позначився на деяких поезіях Нікітаса Рантоса (Каласа), зокрема, на поезію «Στρογγυλή συμφωνία» («Кругла симфонія»), присвячену Майдану Омонія. А. Аргіріу, навпаки, вважає Рантоса скоріше експресіоністом [6; 2].

У 1924 р. з маніфестом Андре Бретона з'являється *сюрреалізм*, за яким криється теорія «психоаналізу» та її варіанти щодо людської психіки та її функцій [2, с. 254-255]. Ядро цієї авангардистської школи складають колишні дадаїсти (Бретон, Арагон, Тцара, Супо), так що навіть не завжди можна провести чітку межу між двома течіями. Проте різниця між мистецтвом дада й сюрреалізмом суттєва: якщо дадаїзм у своїй основі був антимистецтвом, антитворчістю, культивував бунт, деструкцію й нісенітницю, то сюрреалізм, навпаки, претендує на глибоке проникнення в сутність життя. А. Бретон у своєму «Маніфесті сюрреалізму» «раз і назавжди» дає визначення сюрреалізму: «Чистий психічний автоматизм, завдяки якому ми хочемо висловити на письмі, усно чи якимось іншим способом фактичне функціонування думки без будь-якого контролю, керованого розумом, поза великою естетичною чи моральною упередженістю» [5, с. 57]. Отже, сюрреалізм прагне до автоматичної фіксації підсвідомого. Митець-сюрреаліст має спиратися на досвід сновидінь, галюцинацій, марень, містичних видінь тощо. Сюрреалісти, які центр своєї уваги переносили на під-

свідомість, сновидіння, транс, дитячі ігри, зазнали чималого впливу теорій З. Фрейда. Сюрреалізм проголосив нові засоби та прийоми творчості. Насамперед – принцип «автоматичного письма», з його парадоксальним, алогічним, випадковим зіткненням думок та образів.

Як уже зазначалося, наприкінці 1920-х – початку 1930-х років в новогрецькій літературі з'являється «Покоління 30-х» – плеяда новогрецьких модерністів, твори яких проникнуті свіжими настроями.

Основна особливість їх поетичної творчості – введення вільного вірша, а також перші спроби в площині сюрреалізму, в той час як у прозу проникають елементи міської фантастики і відображаються деякі модерністські тенденції, зокрема внутрішній монолог. Поезія покоління 30-х років повністю звільняється від впливу народної традиційної пісні. Зразки вільних віршів уперше з'явилися у 20-і роки ХХ століття з творами Папацоніса. На початку 30-х років все частіше поезія публікується у формі вільного вірша: зокрема твори, опубліковані в 1929 році Анастасіосом Дрівасом, в 1930 році – збірка «Στου γλυτωμού του χάζι» Теодороса Дорроса, в 1933 році – вірші Ніколаса Каласоса, відомого також під псевдонімом Нікітас Рантос, в 1933 році – Йоргоса Сарантаріса. На відміну від поетів, які пізніше приєдналися до «покоління 30-х», ранні вірші деяких літераторів написані не вільним віршем, а традиційним. Серед них поезії Йоргоса Сеферіса (лауреата Нобелівської премії 1963 року) в перших двох збірках «Στροφή» (1931) і «Στέρνα» (1932), а також Янніса Ріцоса «Трактέρ» (1934) і «Επιτάφιο» (1936). Найбільш важливою віхою в поезії «покоління 30-х» став 1935, з утворенням альманаху «Нова література» («Τα Νέα Γράμματα»), який співпрацював з основними представниками свого покоління, публікуючи твори вищезгаданого Йоргоса Сеферіса, іншого Нобелівського лауреата Одіссеаса Елітіса, а також першого грецького поета-сюрреаліста Андреаса Ембірїкоса. Пізніше в цьому журналі публікували свої поезії, написані вільним віршем, Янніс Ріцос, Нікіфорос Вреттакос, другий за величиною грецький представник сюрреалізму Нікос Енгопулос.

Модерністські пошуки грецьких авторів позначилися й на прозі. Цікавою була діяльність групи письменників «Салонікської школи», яка мала своїм осередком місто Салоніки та журнал «Македонські дні», заснований у 1932 році. Ці письменники були абсолютно байдужими до детального зображення дійсності і надавали перевагу дослідам, зверненим до внутрішнього світу, які були притаманні європейському модернізму 20-х років ХХ століття.

Письменники, що належать до цієї групи, спостерігали на власні очі літературні процеси в Європі, але запозичили найновіший та найрадикальніший спосіб письма, з яким знайомилися під час свого навчання у Франції або Італії у 20-ті роки. Місто Салоніки, географічний центр цієї групи, на той час бурхливо розвивалося і поступово ставало другою столицею Греції. Вперше публікації, присвячені суто модернізму, з'явилися в журналі «Македонські дні», заснованому у 1932 році, і лише за кілька років питанням модернізму почали перейматися афінські письменники (журнал «Трете око», заснований у 1935 році). Серед іноземних письменників, твори яких були перекладені та обговорювались на сторінках цих журналів, були Едуард Дезарден (який вважається засновником у 1887 році «внутрішнього монологу»), Джеймс Джойс, Стефан Цвейг та Райнер-Марія Рільке.

Основними членами «Салонікської школи» стали: новеліст Алквіадіс Яннопулос (1896-1981), який у попереднє десятиліття під псевдонімом Alc Gian деякий час брав участь в італійському футуристичному русі, Георгіос Деліос (1897-1980), на думку якого обов'язок романіста ототожнюється з «таємною та безшумною внутрішньою драмою літератора, який прагне єдності себе», невтомний новатор Стеліос Ксефлудас (1901-1984) та, нарешті, Нікос Гавріїл Пендзікіс (1908-1992), єдиний з групи, слава якого перетнула вузькі рамки його кола. Тісно співпрацював з цим об'єднанням своєрідний письменник Янніс Скарїбас (1893-1984), який жив і творив у Халкіді, а також Янніс Бератис (1904-1968), єдиний афінянин у групі, автор роману «Діаспора» (1930), важливість якого лише недавно почала визнаватися. Більш вільні зв'язки з цією групою можна помітити у незакінченому романі Йоргоса Сеферіса «Шість ночей на Акрополі», початок якого відноситься до 1926-1928 рр., і який, як і перша книга Ксефлудаса, має форму щоденника [3].

Дія в усіх цих романах та оповіданнях розвивається не у традиційному сільському оточенні і не у міському світі, що змінюється, а на друкованих сторінках. Традиційні зав'язки та сюжети поступилися місцем неконтрольованим розумовим заворушенням головного героя. Хоча часто внутрішній монолог для письменників цієї групи вважається чимось на кшталт фірмового знаку, у дійсності ця техніка мала досить обмежене вживання у 30-ті роки.

Більш важливим за технічні прийоми, що впроваджувалися у твори, був той факт, що письменники явно відкидали традиційні канони романічної оповіді. Вони не вважали оповідь засобом для зображення жахливих подій або трибуною, з якої вільно порушуються сучасні суспільні та

філософські питання. Навпаки, за допомогою оповіді вони намагаються створити альтернативну дійсність, утворену лише зі слів сторінки.

Переважає більшість письменників «покоління 30-х» створили свої найголовніші твори протягом довоєнного десятиліття. Для зарубіжних дослідників вони майже невідомі, а відтак, відкривають простір для подальших досліджень.

Література

1. Макридж П. Греческая литература в эпоху глобализации [Электронный ресурс]/ П. Макридж, Е. Яннакакис // Иностранная литература. – 2008. – № 2. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/inostran/2008/2/ma16.html>
2. Αργυρίου Α. Ο μοντερνισμός στην ελληνική λογοτεχνία: οι αφετηρίες, οι αρχές και η διάρκειά του / Α. Αργυρίου // Μοντερνισμός: Η ώρα της αποτίμησης; Σειρά διαλέξεων. – Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη). – Αθήνα, 1996. – Σ. 243 – 278.
3. Beaton R. Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Ποίηση και Πεζογραφία, 1821-1992. – Αθήνα: Εκδ. Νεφέλη, 1996. – 457 σ.
4. Faulkner P. Μοντερνισμός / P. Faulkner. – Αθήνα: Εκδ. Ερμής, 1982. – 149 σ.
5. Bigsby C. W. E. Νταντά και σουρρεαλισμός / C.W.E. Bigsby. – Αθήνα: Εκδ. Ερμής, 1972. – 127 σ.
6. Vitti M. Η γενιά του τριάντα. Ιδεολογία και μορφή. – Αθήνα: Εκδ. Ερμής, 1995. – 355 σ.

Early modernism in greek literature

Potipak J. A.

Mariupol State University, Mariupol, Ukraine

The article deals with the phenomenon of early modernism in Greek literature, its distinctive features, characteristics and origins are being conceptualized. Detailed characteristics of the major trends and directions of Greek modernist poetry and prose, as well as their representatives are pointed out.

Keywords: *modernism, innovation, Futurism, Dadaism, Surrealism.*